

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA O‘RTA MAXSUS TA’LIM
VAZIRLIGI
O‘ZBEKISTON DAVLAT SAN’AT VA MADANIYAT
INSTITUTI**

Ro‘yxatga olindi:

“TASDIQLAYMAN”
O‘quv ishlari bo‘yicha prorektor

№ _____

201_ y. «___» _____

“___” _____ 201_ yil

“OVOZ POSTANOVKASI”

FANIDAN

ISHCHI O‘QUV DASTUR

Bilim sohasi: 100 000 – Gumanitar soha
Ta’lim sohasi: 150 000 – San’at
Ta’lim yo‘nalishi: 5151600 – 5111000 – Kasb ta’limi (Xalq ijodiyoti
5151600(vocal ijrochiligi))

Talabanning o‘quv yuklamasi, soat								Semestrlar, soat							
Umumiy yuklama hajmi	Auditoriya mashg‘ulotlari						Mustaqil ish	1	2	3	4	5	6	7	8
	Jami	Ma’ruza	Amaliy mashg‘ulot	Laboratoriya ishi (yakka)	Seminar	Kurs loyihasi (ishi)									
162	108		108	-	-	-	54	1	1	1	1	1	1		

Toshkent –2016

Fanning ishchi o'quv dasturi O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligida №BD-5151600-3.11; raqam bilan 08 avgust 2016 yilda ro'yxatga olingan namunaviy o'quv dasturi asosida tuzilgan

Tuzuvchi:

Yuldasheva A.A. - O'zDSMI, «Vokal» kafedrasida o'qituvchisi.

Fanning ishchi o'quv dasturi "Vokal" kafedrasining 201_ yil _ _____ _-son yig'ilishida muhokama etildi va institutning Badiiy-o'quv-uslubiy Kengashiga tavsiya etildi

Kafedra mudiri:

Pirmatov Sh.T.

Kotib:

Eminov N.Q

O'quv ish o'quv dasturi institutning Badiiy-o'quv-uslubiy kengashida ko'rib chiqildi va tasdiqlandi ("__" _____ 2016 yil, 1-sonli bayonnoma)

Badiiy-o'quv-uslubiy kengash raisi _____ R.Ismoilov

Fanning dolzarbligi

Yosh avlodning musiqiy –yestetik tarbiyasi bilan shug‘ullanish,shu tariqa talabalarning bevosita musiqiy kobilyatini rivojlantirish – ezgu maqsadlarimizdan biri. “Vokal postanovkasi” fani talabalarning eshitish qobiliyatini rivojlantiradi,ritmni sezishga o‘rgatadi,savodini oshiradi.

O‘qituvchi to‘g‘ri nafas olish, tovushni to‘g‘ri xosil etish xaqida umumiy tushunchalarini talabalarga yetkazish bilan bir vaqtda,ularning ovozini zo‘riqishdan asrashga aloxida e‘tibor qaratishi lozim.Ijro uchun tanlangan mashqlar imkon qadar faqat o‘rta diapazonda bo‘lishi maqsadga muvofiq. Ushbu fanni o‘rganish uchun zarur bo‘lgan boshqa o‘quv fanlari: vokal, xor sinfi, vokal ansambli, solfedjio, garmoniya ,musiqa nazariyasi va fortepiano kabi fanlarni shakllantirishni o‘zlashtirish zarur.Bu fanlar ovoz texnik shartlarini o‘zlashtirish,shuningdek musiqiy badiiy ifoda vositalarini takomillashtirishni saviyasini belgilab olish imkoniyatlarini beradi.Vokal postanovkasi –vokal fani uchun malakali xonandalarni tayyorlashda mutaxassislik fanlari bo‘yicha yakka mashg‘ulotlardan “Vokal postanovkasi ” fani alohida o‘ringa ega. “Vokal postanovkasi” fani bakalavr mutaxassislarni musiqiy qobiliyatini yanada rivojlantirish, shakllantirish va kuylash mahorati san‘ati ko‘nikmalarini o‘rgatishga asoslanadi. Ovozni to‘g‘ri qo‘yilishi, nafas, kuylash apparati gigiyenasi bilan tanishish, shuningdek, vokal malakalarini egallash, nafasdan, ritmdan, ohangdan to‘g‘ri foydalanish, yakka ijrochilik ya‘ni xonandalikni o‘zlashtirib targ‘ibot qilish kunikmalarini o‘rgatuvchi fandır.

Fanning maqsad va vazifalari

Ovoz postanovkasi fanining asosiy maqsadi ovoz postanovkasi fani vositasida bo‘lajak musiqali teatr aktyorlarining va bo‘lajak mutaxassislarning badiiy va estetik didini tarbiyalash, ularni ovoz qoyish malakalari bilan qurollantirish badiiy ijrochilik mahoratini o‘stirish, kuylash imkoniyatlarini, musiqiy asarlarni qabul qilish qobiliyatini o‘stirishdan, musiqiy asarlar shaklini o‘rganish, eshitish qobiliyatini o‘stirish, usulni yani “ritimni” sezish,tabiyy ovozni

hosil qilish, diapazonni kengaytirish, o'rganish, shakllantirish, madaniy ohangda kuylash, musiqiy qobiliyatining o'sishini rivojlantirish, nafas olishni o'rganish, tovush hosil qilish qoidalari va kuylash jarayonida diksiya, artikulasiya, musiqiy frazirovkalarini o'rganish uchun o'tiladi.

Fan bo'yicha talabalarning tasavvur, bilim, ko'nikma va malakalariga qo'yiladigan talablar

Ovoz pastanovkasi fanini o'zlashtirish jarayonida amalga oshiriladigan masalalar doirasida yakka ijrohlikning nazariy asoslari, jahonga mashxur va respublikaizga taniqli xonandalarning qanday qilib ovoz tarbiyasini tashkil etish usullari haqida tasavvurga ega bo'lishi, ovoz pastanovkasi mashqlarini, ovoz pastanovkasi bilan ishlash jarayonida ovoz apparatining tuzulishini o'rganishi, talabaning kuylash oldidan holatini egallashi va ularning vokal bilimlarini, ma'naviy tarbiyasini shakllantirish fanning asosiy vazifasi ekanligini tushunishi kerak. akademik va klassik yo'nalishdagi asarlarning tonalligini aniqlash, ijro davrida ritmni his qilish, nota matnidagi muallif yoki notaga oluvchi ko'rsatmasiga to'g'ri amal qilish, ovoz mashqlarini ijro etish, yakkaxon sifatida kuylash, maqom namunalaridan kuylash, o'z ovoz tarbiyasi bilan shug'ullanish, baland va past ovozda kuylay bilish, o'z ovozini sozanda-jo'rnavoz ijrosiga moslay bilish, vokal texnikasining barcha turlari va fortepiano tovushning xarakatchanligi, muqobilligi, kantilena va boshqalarni egallashi, kuylashdagi kamchiliklar: nafasning bo'linishlari, ovoz yutishdagi shov-shuvlar, tovushning siqiligi, qichqiriq, tovushda tomoq yoki burun belgilari, tovushda qaltirashi kabilarni bartaraf etishi, kuylash apparati bilan tanishishi, diksiyaning zarur shartlarini egallashi, kuylash orfoepiyasini egallashi, vokal tinglay bilish qobiliyatini rivojlantirishi, mazkur ovoz turi (soprano, tenor, bariton va x.k.) ga xos ovoz diapozonini (ufqini) to'la bilishi va ulardan foydalana olishi, ijro madaniyatini egallashi, ruhiyatini bilishi, aktyorlik mahorati bo'yicha mujassamlashtirish ko'nikmalariga ega bo'lishi kerak.

Ovoz pastanovkasi fanini o'zlashtirish jarayonida amalga oshiriladigan

masalalar doirasida talabalarning amaliy bilimlarga asoslanishi, yakka xonandalarning, musiqiy tovush sozi va sofligi, ijro mahoratining oshirishi, yoqimli tembrga, tiniq, lirik yoki dramatic, kichik yoki katta kuchlanishga ega bo'lgan ohangdor ovozlarning haqida tasavvurga ega bo'lishi zarur.

Fanning o'quv rejadagi boshqa fanlar bilan o'zaro bog'liqligi va uslubiy jihatdan uzviyligi

Kasbiy talim uchun yuqori malakali va raqobatbardosh kadrlarni tayyorlash ovoz pastanovkasi fanining katta qismini tashkil etadi.

Ovoz pastanovkasi fani asosiy ixtisoslik fanlaridan biri bo'lib, 1-6 semestrlarda o'qitiladi. Mazkur fan vocal, xor sinfi, dirijyorlik, xor solfedjiosi, aranjirovka, dirijyorlik amaliyoti kabi ixtisoslik fanlari bilan bog'liq bo'lib, yetarli bilim va ko'nikmalarga ega bo'lishni talab etadi.

Fanning ilm fan va san'at sohasidagi o'rni

Ovoz pastanovkasi fani ilm fan sohasida alohida o'ringa ega, san'at sohasining qon tomiri hisoblanadi. Talabalarning ovozini rivojlantirishda, nafasni to'g'ri qoyib kuylashda, artikulyasiya, diksiya ustida ishlashda va shakllantirishda bu fan juda yaxshi natijalarga erishtiradi. Ovoz pastanovkasida oddiydan murakkabga o'tish, ovoz apparatining tuzulishi haqida qanday tushunchaga egaligi, tovush apparatining tuzilishi va harakatlanishi hususiyatlarini, ovoz pastanovkasida to'g'risidagi asosiy tushunchalarni, ovoz hosil qilish va uning turlarini, honandalik nafasi, artikulyatsiya, intonatsiya va dinamik belgilarni bilishi va tasavvurga ega bo'lishi ta'minlaydi.

Bo'lajak vokal jamoalari rahbarlari mutaxassisligi uchun bu fan juda muhimdir.

Fanni o'qitishda zamonaviy axborot pedagogik texnologiyalar

Ovoz pastanovkasi fanining o'rganish jarayonida o'qitishning quyidagi yangi texnologiyalaridan foydalanishi samaralidir: kompyuter, audio-video vositalaridan foydalanish, turli mashqlarni tinglash va tahlil etish, ochiq darslarga qatnashish yaxshi natija beradi.

Fan modulining dasturi (module Syllabus)

O'quv kursining to'liq nomi	Ovoz postanovkasi		
Kursning qisqacha nomi:	OP	OP	
Kafedra:	Vokal		
O'qituvchi haqida ma'lumot:	O'qituvchi Yuldasheva A.A.	aynica-71@mail.ru Vokaliz 2016	
Semestr va o'quv kursinig davomiyligi:	1-6semestrlar 108 hafta		
O'quv soatlari xajmi:	Jami:	162	
	Shuningdek:		
	Ma'ruza:	-	
	Amaliy:		
	Seminar:	-	
	Yakka:	108	
	Mustaqil ta'lim:	54	
O'quv kursining statusi:	Umumkasbiy fanlari		
Dastlabki tayorgarlik:	Kurs "Ovoz postanovkasi" fanidan o'zlashtirilgan bilimlarga asoslanadi		
<p>Fanning predmeti va mazmuni: talabalarga vocal sohasi yuzasidan nazariy va amaliy bilim berish, soha yuzasidan talabalarning ko'nikma va malakalarini takomillashtirishga yo'naltirilgan. Vokal amaliyoti davomida turli davrda yozilgan asarlarni o'rganish talabalarning vocal bilimlarini va ma'naviy tarbiyasini oshirish, ovoz postanovkasi kursining asosiy vazifasi xisoblanadi.</p> <p>Fanni o'qitishdan maqsadi:</p> <ul style="list-style-type: none"> - nafasda kuylash malakalari; - to'g'ri tovush hosil qilishi; - ovoz mashqlarini ijro etishi; - dinamik nyuanslarda kuylashi; - ijro mahoratini oshirish usullari; - ritmik to'g'ri kuylashi; - -ovoz qo'yish malakalari bilan qurollantirish; - badiiy ijrochilik maxoratini o'stirish; <p>Fanning vazifasi: "Ovoz postanovkasi" fanini o'rganish jarayonida bakalavr quyidagilarni bajara olishi lozim:</p> <ul style="list-style-type: none"> - vokal san'ati haqida bilishi; - nafasda kuylash malakalari; 			

- ovoz mashqlarini ijro etishi;
- kuylash yo'llari:legato, non legato va stakkato;
- ritmik to'g'ri kuylashi;
- talaffuz ustida ishlashi;
- dinamik nyuanslarda kuylashi;
- musiqiy frazalarni garmonik akkordlarini his etishi;
- musiqiy tovush sozi va sofligi;
- musiqiy asarlarni intonatsion sof ijro etishi;
- asarlar mualliflari haqida ma'lumotlarni bilishi;
- ijro mahoratini oshirish usullari;
- yakka va jo'rnavoz ijrochiligining o'zaro uyg'unligini ;
- saxna madaniyatiga rioya qilish;
- fonatekadan va audio yozuvlardan samarali foydalanishi;
- xor jamoasi rahbari sifatida jamoani boshqarish;
- rahbar ko'rsatmasiga amal qilish;
- asarlarning badiiy-musiqiy obrazlari ustida ishlashi;

Fan mavzulari va unga ajratilgan saotlar taqsimoti:

№	Mavzular	Yakka	Mustaqil ish
1.	Ovoz postanovkasi. Ovoz apparatining tuzulishi.	6	3
2.	Fanning amaliy mashg'ulotlari mazmuni.	6	3
3.	Ijrochilikning nazariy-amaliy asoslari. Tovush atakkasi va uning turlari.	6	2
4.	Nafas olish vokal texnikasi.	6	4
5.	Tovush tayanchi.	6	2
6.	Artikulyatsiya apparatini aktivlashtrish mashqlari ustida ishlash.	6	4
Jami		36	18

Fan mavzulari va unga ajratilgan saotlar taqsimoti:

No	Mavzular	Yakka	Mustaqil ish
1- semestr			
1.	Vokal texnikasining muhim elementlari.	3	2
2.	Nafas olish va uning turlari.	2	2
3.	Tovush tayanchi..	3	1
4.	Tovush atakkasi va uning turlari	3	1
5.	Legato shtrixida mashqlar kuylash	3	2
6.	Vokalizlar kuylash.	4	1
	Jami	18	9
2- semestr			
1	Tayanchli nafas haqida tushuncha	3	2
2	Kuylash yarayonida kantilenaga erishish	3	1
3	” Niqobda“ kuylash malakalari	2	1
4	Vokalizlar kuylash	4	3
5	Tovush xujumi, fraziroyka va dinamik tuslar ustida ishlash	3	1
6	Ifodali ijro ustida ishlash	3	1
	Jami	18	9
3- semestr			
1	Ovoz apparati haqida tushuncha	2	1
2	Nafas uchun mashqlar	3	2
3	Legato, staccato shtrixlarida mashqlar kuylash	3	2
4	Kantilenaga mashqlar kuylash	3	1
5	Vokalizlar kuylash	4	2

6	Intervallarni eshitish va kuylash uchun mashqlar	3	1
	Jami	18	9
	4- semestr		
1	Tovush xujumi, fraziroyka va dinamik tuslar ustida ishlash	2	1
2	Qo‘shiqchilik nafasi malakalari. Ovoz hosil bo‘lish jarayoni	3	2
3	Legato, staccato, non legato shtrixlarida mashqlar kuylash	4	2
4	” Niqobda“ kuylash malakalari	3	1
5	Vokalizlar kuylash	4	2
6	Ifodali ijro ustida ishlash	2	1
	Jami	18	9
	5- semestr		
1	Pastki va yuqori registrlarda kuylash asoslari	3	2
2	Qo‘shiqchilik nafasi malakalari. Ovoz hosil bo‘lish jarayoni	2	1
3	Legato, staccato, non legato shtrixlarida mashqlar kuylash	2	2
4	Vokalizlar kuylash	4	1
5	Yuqori pardalarni kuylash uchun mashqlari	3	1
6	Intervallarni eshitish va kuylash uchun mashqlar	4	2
	Jami	18	9
	6- semestr		
1	Legato, staccato, non legato shtrixlarida mashqlar kuylash	3	1
2	Yuqori registrdagi pardalarni kuylash uchun mashqlar	3	1

3	Vokalizlar kuylash	3	3
4	Tovush xujumi, fraziroyka va dinamik tuslar ustida ishlash	3	1
5	Dasturiy asarlarda musiqa matni ustida ishlash	3	1
6	Keng intervalli mashqlar	3	2
	Jami	18	9

Talabalar bilimni baholash tizimi:

№	Ko'rsatkichlar	JN ballari				
		Maks.	1-JN	2-JN	3-JN	4-JN
1	Darslarga qatnashganlik va o'zlashtirishi darajasi.	17	0-4	0-4	0-4	0-5
2	Mashg'ulotlardagi faolligi, ijodiy jarayonlardagi mahorati.	18	0-4	0-4	0-5	0-5
3	Mustaqil ta'lim topshiriqlarining o'z vaqtida va bajarilishi.	17	0-4	0-5	0-4	0-4
4	Ijodiy jarayondagi ijro sifati.	18	0-5	0-5	0-4	0-4
Jami JN ballari		70	17	18	17	18

Yakuniy nazorat dasturning yakuniy ijrosi natijasiga qarab maksimal 30 ball orqali baholanadi.

Asosiy adabiyotlar:	<ol style="list-style-type: none"> 1. Razzakova.M Akademik xonandalik asoslariga kirish «Sharq» nashriyot-matbaa aksiyadorlik kompaniyasi bosh tahririyati Toshkent-2015 2. M.A.Hamidova Xonandalik sana'ti: jahon va o'zbek milliy an'analari "San'at" jurnali nashriyoti Toshkent 2009y 3. Muxamedova G Xonandalik uslubiyati asoslari Toshkent 2007 4. Sh.Tursunov Vokal asoslari Toshkent-2011
Qo'shimcha adabiyotlar:	<ol style="list-style-type: none"> 1. Qahhorov N Vokal ijrochiligi mahorati «Iqtisod-moliya» Toshkent 2008 2. "O'zbekiston Vatanim manim" Qo'shiqlar to'plami. 1,2,3,4,-Toshkent. 1997-2001 y. 3. Rizaeva.M 4. Mustaqillik taronalari (qo'shiqlar to'plami). G'.G'ulom. T.,2001 y.

Mustaqil ta'limni tashkil etishning shakli va mazmuni

Vokal texnikasini shakllantirish, eshitish qobiliyatini rivojlantirish shuningdek, chop etilgan dasrliklar, o'quv qo'llanmalar, mutaxassislarning ilmiy maqolalarini o'qishlari va mashhur xonandalarning ijrolarini eshitishlari u yerdagi ilg'or fikr-mulohazalarni va tajribalarni amalga oshirishlari maqsadga muvofiq.

Talabalar mustaqil ishni tayyorlashda muayyan fanning amaliy (yakka) ijrochilik xususiyatlarini hisobga olgan holda quyidagi shakllardan foydalanish tavsiya etiladi:

- ovoz pastsnovkasi va vokal fani bo'yicha bilimlarini kengaytirish, ijro yo'llarini mukammal o'rganish;

- ovoz pastsnovkasiga oid manbalarni to'plash va ularni ijro qilishga erishish;

- amaliy (yakka) ijrochilik ko'nikmasini mustahkamlash;

- ovoz qoyish mashqlarini o'rganish;

- vokal ovoz registrlari, xajmini va ovoz imkoniyatlarini;

- nota matnlarini o'qish ;

- ovoz pastsnovkasning asosiy tushunchalari;

- xonandalik ovozlar klassifikatsiyasi;

- tovush apparatining tuzilishi va ishlashi:

k- xonanda ovozlar deganda nimani tushunasiz va u qanday sifatlarga ega bo'lishi kerak.

Uyga berilgan vazifalarni bajarish, yangi bilimlarni mustaqil o'rganish, kerakli ma'lumotlarni izlash va ularni topish yo'llarini aniqlash, Internet tarmoqlaridan foydalanib ma'lumotlar to'plash va ijodiy izlanishlar olib borish.

Tavsiya etiladigan mustaqil ta'lim mavzulari

1. Ovozni sekin-asta, oddiydan murakkabga shakllantirish.
2. Ovozning hamma registrlarda bir tekis chiqishi ustida ishlash.
3. Yuqori tovush intonasiyasida kuylash.
4. Tovush hujumi ustida kuylash,
5. Unli va undosh tovushlarning ahamiyati va aniq talaffuzi.

6. So'z talaffuzi bilan birga nutq madaniyatini o'stirish.

ASOSIY QISM: Fanning yakka mashg'ulotlari mazmuni “Vokal postanovkasi” faniga kirish.

Vokal postanovkasi –vokal fani uchun malakali xonandalarni tayyorlashda mutaxassislik fanlari bo'yicha yakka mashg'ulotlardan “Vokal postanovkasi ” fani alohida o'ringa ega. “Vokal postanovkasi” fani bakalavr mutaxassislarni musiqiy qobiliyatini yanada rivojlantirish, shakllantirish va kuylash mahorati san'ati ko'nikmalarini o'rgatishga asoslanadi. Ovozni to'g'ri qo'yilishi, nafas, kuylash apparati gigiyenasi bilan tanishish, shuningdek, vokal malakalarini egallash, nafasdan, ritmdan, ohangdan to'g'ri foydalanish, yakka ijrochilik ya'ni xonandalikni o'zlashtirib targ'ibot qilish kunikmalarini o'rgatuvchi fandır.

Asosiy qismda fanning mazmuni mantiqiy ketma-ketlikda keltiriladi. Ovoz postanovkasi fanida mavzuiyning mazmun-mohiyati, asosiy tushunchalar va ish mazmuni ochib berilgan. Bunda talabalarga DTS asosida yetkazilishi zarur bo'lgan ovoz postanovkasi malakasi va ko'nikmalari to'la qamrab olingan.

1-modul. Ovoz postanovkasi.Ovoz apparatining tuzulishi.

Ovoz apparati tomoq, hiqildoq, halqum, nafas ravog'I, ovoz pardalari (bog'lamlari), rezonatorlar va har hil mushaklardan iborat . **Hiqildoq**- ovoz paydo qilish apparati vazifasini bajaradi. **hiqildoq**- ovoz paydo qilish apparati vazifasini bajaradi. **Hiqildoq** -uzuksimon, qalqonsimon va ikkita shoxsimon (uch burchak) tog'oylardan iborat bo'ladi. Ular muayan muskullar yordamida oldinga va orqaga harakat qiladi. Qalqonsimon tog'ayning pastki, uzuksimon tog'ayning xalqa qismi ustudagi pardalar elastic tolalardan tuzulgan. Tomoqning halqum devorlari tomonidan nafas (brundan keyingi) yo'li boshlanadi va ovoz ravog'iga tarqaladi. Ovoz ravog'ining har ikkala chetida juda nozik tola-to'qimalaridan iborat ovoz pardalari joylashgan. Odam ovozi juft va toq hiqildoq pardalarning muskullari yordamida bir-biri bilan birikishdan hosil bo'ladi.

Nafas orqali chiqayotgan havo hqildoqdagi tog'oylar orasidagi tortilgan ovoz pardalariga urilib tebratadi va ovoz chiqaradi. Tovushning baland pastligi, yo'g'on ingichkaligiga, pardalarning tarangligiga, ularning uzunligi va qalinligiga, til, halqum-hiqildoq musksllarining qisqarishiga bog'liqdir. Ovoz pardalari lotincha **“lig vokale”** deyiladi. Bu pardalar yuqori va pastda joylashgan bo'lib, yuqoridagisi sohta, pastdagisi esa chin ovoz pardasi deyiladi.

Ayollarning hiqildog'I erkaklarnikiga qaraganda yuqoriroqda, bolalarniki esa undan ham yuqoriroqda joylashgan bo'ladi. Keksalarning hiqildog'I esa o'rta yoshli kishilarga qaraganda pastroqda joylashgan. Shuning uchun ham ovozlar past baland bo'ladi.

Shuni ham aytish kerakki, kishi erkin nafas olib, nafas chiqarayotganda ovoz chiqmaydi, chunki bunday vaqtda ovoz ravog'I erkin holda bo'ladi. Ovoz ravog'ining toraya boshlashi bilan tovush chiqa boshlaydi. Xonanda qo'shiq aytishdan oldin ma'lum holatni egallashi zarur. Kuylayotganda gavnani va boshni, erkin tutish, oyoqlarni erga bir hil chuch bilan bosish, qo'llar pastga tushirilgan bo'lishi ktrak .

1. Ovoz postanovkasi haqida tushuncha.

2. Ovoz apparatlari tuzulishi.

1. The study of VOICE PRODUCTION in general presents three main problems : i. BREATHING. The motor power and its control the force that creates the vibration.

2. THE ACTION OF THE LARYNX, The fixing of the rate of vibration. The creation of the sound.

3. RESONANCE. The treatment and reinforcement of the sound created. The influence of mouth, pharynx, soft palate, tongue, nasal cavities, lips, etc.

2. The first problem, BREATHING, is physiological. The possibilities can be made fairly clear, and most of the muscular action involved can be consciously controlled. The only questions that arise are concerned with the relative advisabilities of the use of this or that possibility.

Ovoz postanovkasida asosan uchta muammo bor. Shulardan birinchisi nafas. U kuchli dvigatel kabi kuylovchini boshqaradi va kuch bilan vibirasiya hosil qiladi.

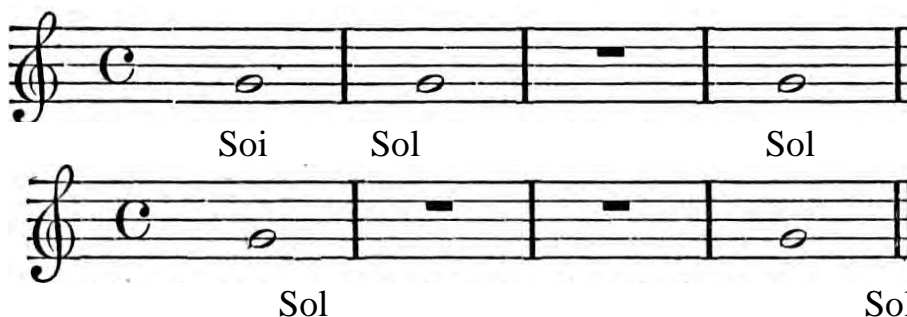

Ikkinchi muammo bu ovozni hosil qilishda hiqildoqning vazifasi. Og'iz mushaklaridan iborat ya'ni tomoq, halqum, yumshoq tanglay, til, burun, lab, va boshqalardan iborat. Ikkinchi muammomiz hiqildoqning harakati hamisha bahs va munozaraga olib kelgan.

BREATHING FOR VOICE PRODUCTION, BY H. H. HULBERT. 6-b

1-mashq.

2-modul. Fanning amaliy mashg`ulotlari mazmuni

Ovoz pastanovkasi fanida nafasdan to'g'ri foydalanish, qoringa shovqinsiz olish va uni tejimli sarflash, barcha registrlarda yuqori holatda (pozisiyada) ovoz hosil qilib, sof va toza kuylash;

- mashqlarni bajarayotganda, vokaliz kuylayotganda orfoepiya qoidalariga muvofiq talaffuz qilib kuylash, turlicha ovoz hujumlari bilan kuylay olish, legato va stakkatoda kuylash;

- Yevropa vokal uslublaridan to'g'ri foydalanish, zamonaviy yo'nalish ijrosini bilish va uni amaliyotda qo'llay olish;

- xonanda ovozining registrlari va badiiy texnik imkoniyatlarini rivojlantirish; ham talab etiladi.

*Various Score Layouts*¹

1. The study of VOICE PRODUCTION in general presents three main problems :
i. BREATHING. The motor power and its control the force that creates the vibration.

2. THE ACTION OF THE LARYNX, The fixing of the rate of vibration. The creation of the sound.

3. RESONANCE. The treatment and reinforcement of the sound created. The influence of mouth, pharynx, soft palate, tongue, nasal cavities, lips, etc.

2. The first problem, BREATHING, is physiological. The possibilities can be made fairly clear, and most of the muscular action involved can be consciously controlled. The only questions that arise are concerned with the relative advisabilities of the use of this or that possibility.

Tarjimasi: *Ovoz pastanovkasida asosan uchta muammo bor. Shulardan birinchisi nafas. U kuchli dvigatel kabi kuylovchini boshqaradi va kuch bilan vibirasiya hosil qiladi. Ikkinchi muammo bu ovozni hosil qilishda hiqildoqning vazifasi. Og'iz mushaklaridan iborat ya'ni tomoq, halqum, yumshoq tanglay, til, burun, lab, va boshqalardan iborat. Uchinchi muammomiz bu hiqildoq bo'lib, uning harakati hamisha bahs va munozaraga olib kelgan.*

3-modul. Ijrochilikning nazariy-amaliy asoslari.

Tovush atakkasi va uning turlari.

Nafas olish tugab, tovushning boshlanishi ataka deyiladi. Ataka italyanacha «attacare»-hujum qilmoq, degan ma'noni bildiradi. Ataka so'zi vocal, shuningdek, boshqa muzika janrlarida qo'llaniladi.

¹ BREATHING FOR VOICE PRODUCTION, BY H. H. HULBERT 2014-2015

Hujum- bu tovush paydo bolishidir. Tovush hujumining uch turi mavjud-yumshoq, qattiq va nafas olingandan so'ngi ataka turlari bo'ladi.

Tovushning qattiq, qo'qisdan paydo bo'lishi (chiqishi) qattiq ataka deyiladi. Qattiq atakada ovoz pardalari nafas chiqishdan oldin qattiq jipislashadi. Nafas olingandan so'ngi atakada ovoz pardalari nafas chiqa boshlagandan so'ng kuchsiz jipislashadi. Bunday ataka kam qo'llaniladi.

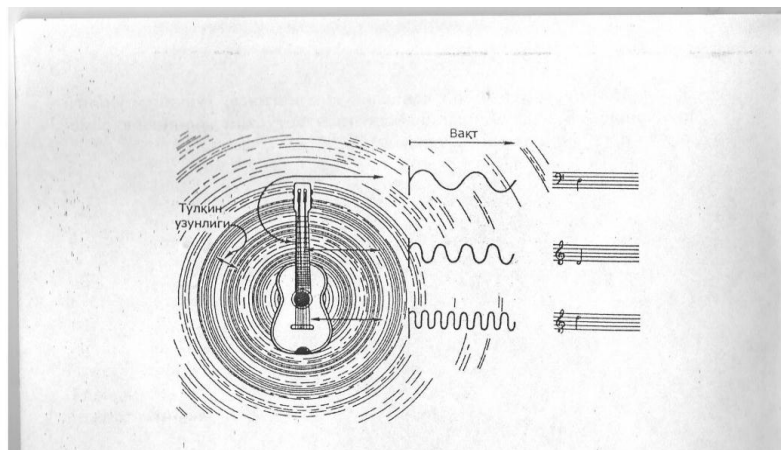
Qattiq hujum- orqali avval tovush boylamlari mustahkam jipislasha borib, faqat shundan keyingina boylam osti bosimining ko'tarilishi ularni kuchli turtki bilan ochib yuboradi. Hujumning bunday turi tovushga aniqlik, yorqinlik ato etadi, ovozda aniq intinasya paydo bo'ladi. M.Garsiya «Ashula maktabi» kitobida hujumning bu turini **coup de glotte**-hiqildoq zarbi deb, bu hujum ushbu maktabning asosini tashkil etedi. Qattiq hujum boshlang'ich xonxndalarni tarbiyalashda juda foydali hisoblanadi.

Tovushning yumshoq, mayin **boshlanishi yumshoq hujum «ataka»** deyiladi. Yumshoq hujum ovoz pardalari nafas chiqa boshlashi bilan kuchsiz jipislashadi.

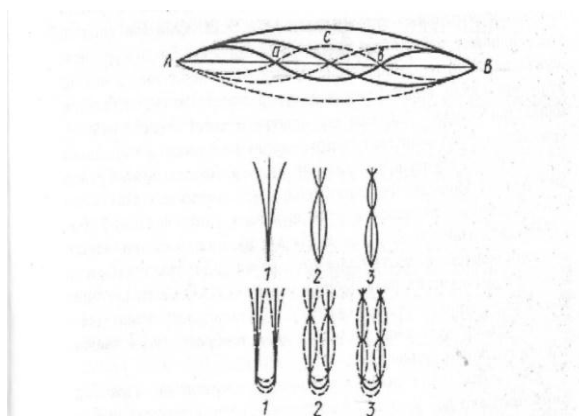
Tovush hujumlarini rivojlantirishda ovozni **yumshoq hujumda** tarbiyalash yaxshi natijalarga olib keladi.

Tovush atakalarini o'zlashtirishda ovozni har doim yumshoq atakadan boshlash yaxshi natijalar beradi. Yumshoq atakda ovozning kengligiga, mayinligiga, «niqobdor»ligiga tezroq erishiladi. Aksicha kuchli tovush hosil qilish, o'ta jarangdorlikka erishish uchun to'satdan harakat qilish yaxshi natija bermaydi. Yumshoq atakadan foydalanganda tovush «taynch»siz, majhul bo'lmasligi kerarak.

Hujumning uchinchi turi –oldin nafas hujumi. Buning uchun avval nafas yuboriladi va keyin tivush boylamlari sust holda qo'shilib boradi. Tovush kuchi- bu tebranma haakatlar tebranishi, shuningdek uning amplitudalarini sub'ektiv qabul etish. Amplituda uning chastonasiga qaram emas. Tovush ham hiqildoqda tug'iladi va boylam osti bosim kuchi ortib borishi bilan ko'tarilib boradi. Boylam osti bosimining ko'tarilishi energetic rezeruvar hisoblanib, ovoz teshigida paydo bo'lgan tovush

1-rasm Turli chastotadagi tovushlar bir xil tezlikda tarqaladi.
Baland tovushlar tezroq tebranadi, pastlari esa-

2-rasm

Tarang torning tebranishi. Yaxlit tebranishi. A-B asosiy tonni hosil qiladi:
A-s, s-B-asosiy tondan oktava hosil bo'lishi (tebranishi 2 borobar tez),
A-a,b-B- asosiy tondan kvinta hosil bolishi (tebranish 3borobar tez),
1-asosiy ton; 2-oktava; 3-oktavadan hosil bo'lgan kvinta.

2-mashq

Yakkaxon va vokal guruhi ijrochiligining o‘zaro uyg‘unligi. Jahonga mashhur va respublikamizdagda mavjud vokalistlar.

4- modul. Nafas olish vokal texnikasi.

Ma’lumki, kishi nafas organlari orqali nafas oladi, ovoz apparati yordamida ovoz chiqaradi, artikulyasiya apparati orqali gapiradi va kuylaydi.

Demak, vocal ijrochiligda to’g’ri nafas olish vokal texnikasining eng muhim elementlaridan hisoblanadi. Har bir sog’lom kishi ovoz bilan siylangan . Ammo har qanday ovoz maxsus takomillashtirishga moyil emas. Markaziy Osiyoda, shu jumladan O‘zbekistinda tabiatdan kuchli va jarangdor ovoz sohiblari ko’p uchraydi. Biroq ularning ko’pchiligi «musiqiy qjbiliyat»dan yiroq. Chunki ular yangragan biror parda tovushini qayta takrorlay olishmaydi. Bu o’rinda ovoz imkoni mavjud kishining [onanda sanatkori bo’lishi uchun eng zaruriy shartlaridan biri-eshinish qobiliyatiga egaligi.

Kuylashni o’rganishda istalgan natijaga erishish uchun kuchli musiqiy xotira va ritimni sezish qobiliyatiga ege bo’lishi shart. Chunki bularga, kamdan-kam uchraydigan holatni istisno qilganda, birgina mehnat bilan erishib bo’lmaydi.

Tabiatdan inom etgan ovoz tusi xonandaning kelajagi uchun muhim ahamiyat kasb. Ba’zan shunday ovozlar uchraydiki, ularning egalari ajoyib eshitish qobiliyati, muaiqiy iqtidoriga qaramasdan, zo’r xonanda etib tarbiylash qiyin. Asosiy sababi, tom ma’noda u xushovoz emas. Ovoz tusi o’ziga ham, o’zgalarga ham zavq bag’ishlamaydi va shu boyis xonxndaga istalgan muvaffaqiyt keltira olmaydi. Yaxshi ta’lim maktabi ovoz tusi kamchiliklarini birmuncha tuzatish mumkin, lekin uni o’zgartirishga ojiz.

Nihoyat, bo'lg'usi xonanda sanatkor shu kasb talab etadigan jozibaga ham ega bo'lshi shart. Bunga ham mashg bilan erishb bo'lmaydi, balki u tug'ma, faqat tabiat tomonidan bi'om hosoblanadi.

Juda ko'p hollarda o'quvchilar, o'qituvchining rayidan qat'iy nazar, ansambllarda, xorlarda, ko'ngil ochar tadbirlarda chiqib kuylashadi. Yoki musiqiy qobiliyatini o'stirich uchun solfedjio fanini ozlashtiradi. Ovoz qoyishning dastlabki bosqichida esa bular zarar keltirishi mumkin.

Ovozni shakllantrish uchun mashqlar

So-ol, So-ol Do-oo So-ol So-ol Do-oo-----

3. Do-o-o-o, So - ol, Mi - i, So-o-o-ol, Do - o. — —

Ovoz uchun shakllantrish uchun mashqlar.

ing : Crotch., Cr., Cr., Cr., Cr., Cr., Cr., Cr., Cr., Cr., Cr., Cr., Minim— 3, 4.

ing : Sol, Sol, Sol, Sol, Mi, Mi, Mi, Mi, Sol, Sol, Sol, Sol, Do - o, 3, 4.

ing : Sol, Sol, Sol, Sol, Mi, Mi, Mi, Mi, Sol, Sol, Sol, Sol, Do - o, — —

1. Minim— Crotch, Cr., Min.— 3, 4, Cr., Cr., Cr., Cr., Min.— 3, 4.

3. Do - o, Mi, Mi, So-ol, — — Do, Sol, Mi, Sol, Do-o. — —

1. Minim— Crotch., Cr., Sem.— — — 1, 2, Cr., Cr., Cr., Cr., Min.—

3. Do - o, Sol, Mi, Do - o - o - o, — — Sol, Mi, Do, Do, Do - o.

Xonandalik san'ati, jamoa ijrochiligi, xalq yo'lidagi ijro, estrada yo'lidagi ijro, klassik vokal ijrochiligi, xududiy ijrochilik, zamonaviy qo'shiqchilik ijrochiligi, vokal va fortepiano ijrochiligining uyg'unligi.

5-modul. Tovush «tayanchi».

«Tayanch» so'zi italyanча «**appoggiare**»- ovozni ushlab turish, degan ma'noni bildiradi. Tovush tayanchini hosil qilish (sezgisini) vocal tarbiyasining muhim va hal qiluvchi elementi hisoblanadi.

Ovoz tayanchi hissiyotida ashulachilik tovushini tasgkil etishda to'gri tayanch bo'la oladigan o'ziga xos hissiyotni toyish mumkin. Tayanch hissi-sub'ektiv tuyg'u bo'lgani uchun turli xonandalar uni turlicha tushunadilar. Ba'zi birovlar qorin osti muskullari va tanglay majmuyini tayanch deb biluvchilar, uni o'ziga xos havо stolblari sifatida his etadilar. Boshqо birovlar tayanchni nafas chiqarish mushaklarining ma'lum bir qarashlik darajasi deb qabul qiladilar. Yana birovlar esa hiqildoq darajasida his, etib boylam osti bosimiga tovush boylamlari qarshilik darajasida deb qaraydilar. Oldingi tishlar yoki tanglay majmuyidagi tovush tayanchi deb tushynadiganlar ham bor.

Tayanch hissiyoti tovush hissiyoti kabi murakkab hissiyotlar sinfiga kiradi. Uning tarkibiga boylam osti bosimi hissi, nafas olish va hiqildoq mushaklarining tarangligi va vibrasiy hissiyotlari kiradi.

Ovoz tashkil etish tayanchiga undovchi bir qator usullar mavjud . Tovush chiqarmasdan oldin nafasnin tutib turush hamma qabul qilgan usul sanaladi. O'z harakati orqali toliqish va nolishni his qilish bilan bog'liq usul bir muncha faol va birmunch qo'pol bo'ladi. Xonandaga qulay tayanch hissini toppish tovush apparatida engillik va chidamlilik yaratadi. Unga tovush nimagadir tayanganday seziladi.

Bu hissiyot unga ovozni boshqara olish imkonini beradi va uzoq kuylash davomida charchoqni bildirmaydi. Tayanch yo'qotilgach, hiqildoqda birdan charchoq seziladi, tovush «hiqildoqqa o'tirib qoladi», turli hil nuqsonlar yuzaga kela boshlaydi; tivush titrashi, diapason qisqarishi va shu kabi noprofessional tovush paydo qilish yuzaga keladi.

Ovozni rivojlantirish uchun mashqlar

3. Do - o, Si - i, Do - o, — Sol, Do, Si, Do, Si, Do - o. — —

3. Sol, Do, Si, Do, Mi, Do, Si, Do, Sol, Mi, Do, Si, Si - i, Do. —

3. Mi, Sol, Do, Si, Do - o, So - ol, Fa, Mi, Re, Mi, Do - o. — —

Gammani kuylab, ovozni ushlab turish uchun mashqlar

Do-o, Re-e, Mi-i, Fa-a, So-ol, La-a, Si-i, Do-o, Si-i, La-a, So-ol, Fa-a, Mi-i, Re-e, Do-o. — —

----- Do-o, Re-e, Mi-i, Fa-a, So-ol, La-a, Si-i, Do-o, Si-i, La-a, So-ol, Fa-a, Mi-i. — —

Nafas, talaffuz, artikulyatsiya, tovush atakasi, tovush hosil qilish, hamma

registrlarda ovozning bir tekisda chiqishi ustida ishlash, ohangni yo'llash, yuqori tovush intonasiyasini to'g'ri barpo etish , xonandalik talablariga mos ravishda kuylashni o'zlashtirish. Ovoz kuchini o'zgartirish, kuylash jarayonida filirovkaga e'tibor berish.Fonoteka va audioyozuvlardan samarali foydalanish.Yakka xonanda sifatida chiroyli ijro etish.

6-modul.

Artikulyatsiya apparatini aktivlashtirish mashqlari ustida ishlash.

Xonandani tarbiyalash jarayonida o'qituvchi turli usullardan foydalanadi.

Birinchi o'rinda vokal eshitish qobiliyatini tarbiyalash va mukammallashtirib boorish, nazorat bilan barcha vokql sifatlarini rivojlantirish turadi.Mashq-bu bilim olishning asosiy vositasi.Ularni qo'llash o'quvchilar tovushida uchraydigan va tuzatishni talab etadigan kamchiliklarni yo'qotish vositasi bo'lib xizmat qiladi. Vokalzlarni kuylash mashqdan keying juda yaxshi, foydali manba bo'lib hisoblanadi. Manbalarni musiqiy, vocal texnik va ijro qiyinchiliklarini e'tiborga olib tahlil etish o'qituvchining mahoratiga bog'liq.

Artikulyasiya²-lotincha «articulatio»- bo'linish degan ma'noni bildiradi. Diksiyaning aniq (tushunarli) yoki noaniq bo'lishi artikulyasiya apparatining aktiv yoki passivligiga bog'liq.

Artikulyasiya apparati organlarini aktivlashtirish uchun turli xil mashqlardan foydalanish mumkin. Masalan, pastki jag' harakatini aktivlashtirish uchun «na», «ma», «da» kabi bo'g'inlardan foydalanib mashq qilish mumkin.

M'lumki, ovoz unli tovushlar yordamida cho'zib turiladi. To'g'ri talaffuz qilishda undosh va unli tovushlarning o'zaro munosabati katta ahamiyatga ega bo'ladi. Chunki unli tovushlarni o'zlashtirishda undosh tovushlarning aniq talaffuzi muhim rol' oynaydi. Shuning uchun doimo undosh tovushlarning aniq eshivilishi ustida ish olib boorish kerak. Negaki , undosh tovushlar unililarga

² **Artikulyasiya**-lotincha «articulatio»- bo'linish degan ma'noni bildiradi.

qarqandaq qisqa talaffuz qilinadi, undosh tovushlar qattiq talaffuz qilinganda ham ularning sadosi unilarga qaraganda bir necha bor past bo'ladi.

Shuniygdek, so'z oxirida keladigan undoshlarni to'g'ri va aniq talaffuz etmaslik, so'zning ma'nosini anglashga halaqit beradi. Xususan, so'z oxiridagi undoshlarning baravar ijro etmaslik hollari ko'p uchraydi. Bunday hollarda jumla ohirida xonxndalarning barobar va aniq takaffuz etishiga erishish kerak.

Endi lab, tish faolligi uchun qilinadigan mashqlardan ayrim namunalarni keltiramiz. Lablarning aktivligi uchun lab undoshlari **b, m, p, v** lab unilari o, u, yu tovushlardan nu, mu, mo, yu, bu, ku kabi bug'unlar tuzib talaffuz qilish kerak. Til aktivligini oshirish uchun undosh tovushlar **d, z, k, l, n, p, s, t, s, ch, sh**, va unli tovushlardan iborat lya, lyo, lyu, le va hakoza bug'inlardan tuzilgan mashqlardan foydalanish mumkin. Barcha unli (**a, o, u, e, u, ya, yu, e**) tovushlar so'zining asosiy vocal elementlari bo'lib xizmat qiladi.

Vokal ijrochiligi tajribasidan ma'lumki, ko'p hollarda undosh tovushlar bir bug'indan ikkinchisiga ko'chiriladi. Bunda diksiya aniq so'zlar tushunarli bo'ladi.

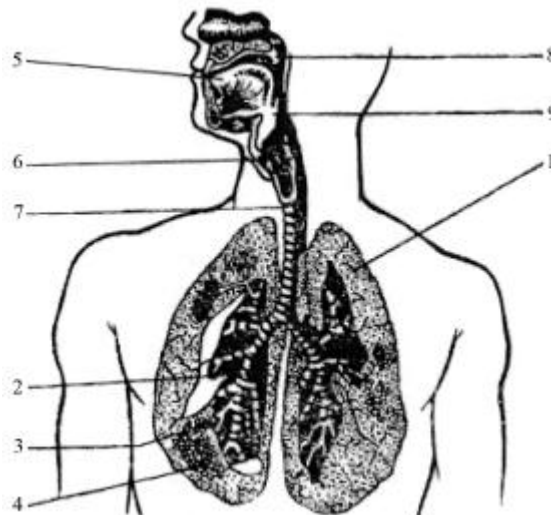
Masalan «a-zal-dan» so'zi «a-za-ldan» yoki «qon-li, qo-nun-larning is-kan-ja-si-dan» so'zi «qo-nli, qo-nu-nlar-ning i-ska-nja-si-dan» kabi. **Faqat stakkatoda** kuylaganda undoshlar ko'chirilmaydi.

Orfoepiya qoidasi boyicha jarangli undoshlar so'zning oxirida jarangsiz bo'lib eshitiladi: b-p, v-f, g-k, d-t, z-s, j-sh. Masalan barg-bark, oftob-oftop va boshqalar. Vokalda o'zbek tilidagi spesifik q, g', h, j undoshlarning talaffuzini yaxshilash uchun ulardan so'zlar tuzib, alohida mashq qilish lozim.

Artikulyasiya apparatini aktivlashtiruvchi mashqlar

Diksiyani yaxshilash uchun qilganda

Soprano, alt (metso soprano), tenor, bariton, bas ovozlarimos mashqlarni oʻzlashtirish.

Foydalaniladigan adabiyotlar roʻyxati

Asosiy adabiyotlar:

- 1.M.Razzaqova Akademik xonxndalik asoslariga kirish . O'quv qo'llanma. T.2015
- 2.M.A.Hamidova Xonandalik sana'ti:jahon va o'zbek milliy an'analari "San'at"jurnali nashriyoti Toshkent 2009y
- 3.Muxamedova G Xonandalik uslubiyati asoslari Toshkent 2007
- 4.Sh.Tursunov Vokal asoslari Toshkent-2011

Qo'shimcha adabiyotlar:

- 1.Qahhorov N Vokal ijrochiligi mahorati «Iqtisod-moliya» Toshkent2008
2. "O'zbekiston Vatanim manim" Qo'shiqlar to'plami.1,2,3,4,-Toshkent. 1997-2001 y.
- 3.Rizaeva.M
4. Mustaqillik taronalari (qo'shiqlar to'plami). G'.G'ulom. T.,2001 y.

Internet saytlari:

1. www.artist.uz
 2. www.ziyonet.uz
 3. www.edu.uz
 4. www.jazz.ru
 5. www.artmuzik.ru
 6. [www.universalia.nov.ru / instruments.](http://www.universalia.nov.ru/instruments)
 7. www.muzik.uz
-